

Толерисање тероризма – опасан облик угрожавања безбедности Савезне Републике Југославије

Пуковник мр *Милан Мијалковски*

Сецесионистичке снаге у СФРЈ, уз подстицај и подршку спољњег чиниоца, применом масовног тероризма (оружана побуна) разбиле су њен интегритет. Због бројних неадекватних системских решења из области одбране и заштите, посебно субјективних слабости федералних органа и институција, ланчаним оружаним побунама сецесионисти су реализовали свој циљ.

Аутор у чланку аргументовано указује на то да сецесионистичке снаге у СРЈ, у вишеструкој спреси са страним чиниоцем, намеравају да применом опробаног метода против СФРЈ, разбију интегритет СРЈ. При томе посебно истиче да се у пракси неоправдано толеришу ове појаве иако су у Уставу СРЈ јасно прецизиране радње и активности које представљају насилни акт – тероризам. Тачније, аутор указује на толерисање тзв. ненасилних облика тероризма којима се не угрожава физички интегритет људи, а који, по правилу, пресудно утичу на мобилисање потенцијалних и формирање терористичких легија, што намеће потребу за доследним провођењем нормативне регулативе у пракси, под чим се, пре свега, подразумева санкционисање свих облика тероризма.

У декларацији о проглашењу Устава (27. април 1992) Савезна Република Југославија (СРЈ) дефинисала је свој однос према свим значајним питањима спољне и унутрашње политике. У вези с тим, посебно је наглашено да СРЈ, „поштујући циљеве и принципе Повеље ОУН и докумената КЕБС-а, остаје стриктно привржена принципу неупотребе силе у решавању било којег отвореног питања“ и да ће у њој „бити обезбеђени највиши стандарди заштите људских права и права националних мањина предвиђених у међународним правним инструментима и документима КЕБС-а.“. Наведена опредељења и ставови операционализовани су у Уставу СРЈ, и то како с аспекта права и слобода, тако и с аспекта обавеза грађана. Наравно, нису само нормативно регулисани већ се и доследно истрајава на њиховој практичној реализацији. У вези с тим, постигнути резултати би несумњиво били много већи да бројни субјекти међународне заједнице, не покушавају да тенденциозно тумаче и подривају наведена опредељења СРЈ. При томе, у подривачкој делатности против СРЈ, изузетан значај придају унутрашњем тероризму неких националних мањина у функцији сецесије делова територије СР Југославије.

Такав однос спољног чиниоца према унутрашњем тероризму у СРЈ подстиче његово репродуковање и ескалацију, али се не може сматрати

пресудним. Јер, одлучујући утицај на разбуктавање или елиминисање тероризма у СРЈ може и мора да има СРЈ. Ако су у садашњој констелацији снага у свету мале могућности СРЈ да промени терористичке намене страног чиниоца, то се не може рећи и у односу на носиоце тероризма у земљи. Стога је толерисање било којег облика тероризма недопустиво, без обзира на то да ли су његови носиоци „самостални“ или уживају подршку страног чиниоца.

Двоструки стандарди у вези с тероризмом

Субјекти међународне заједнице, који се највише и најгрубље експонирају у подршци тероризма у СРЈ, у властитој земљи енергично покушавају да га спрече у самом зачетку. Иако је уставни поредак и у тим земљама далеко од савршенства (савршена демократија не постоји), носиоци власти, убеђени да је подједнако добар за све грађане, сваки насилни покушај ради постизања неког политичког циља квалификују као терористички.

Убеђеност у „савршеност“ властите демократије заснивају, пре свега, на томе да сагласност грађана изражена на демократским изборима подразумева да у њихово име одлучују о свакој политичкој, уставној или законској промени у држави. Сагласност грађана односи се и на поделу власти на представничку, извршну и судску власт, а своју убеђеност темеље и на томе да правила демократске процедуре морају стриктно поштовати и субјекти у друштву који су у опозицији. Незадовољство грађана је предвиђено, али је прецизно регулисан начин његовог изражавања, посебно демократска средства за његово отклањање. Дозвољено је да појединац, интересна група, политичка партија или део популације изражавају своје незадовољство о свим питањима из било које области друштвеног живота, дакле, и у вези с политичким и државним уређењем. Међутим, законом је уређено да се разлози незадовољства грађана отклањају коришћењем демократских метода политичке борбе у парламенту. Отуда се субјекат, који из било којег разлога (идеолошки, сецесионистички, пучистички и сл.) или недостатка толеранције, духовног и политичког стрпљења покушава да применом насиља намеће своју визију и ставове народу, ради постизања политичког циља, квалификују као терористички.

Наведена демократска начела и принципи подједнако важе и за грађане из редова националних мањина који примењују политичко насиље (тероризам) због наводне немогућности да изборе своја права пред већином. Под изговором да се боре за остваривање слобода и права националних мањина, основни мотив њиховог опредељења за примену тероризма најчешће је илузија да ће издејствовати привилеговани статус припадницима националне мањине у односу на остале грађане или отцепљење од дотичне државе. Дакако, чак и у случајевима када статус националне мањине има неке евидентне неповољности, примена тероризма за њихово отклањање је нелегитимна, а та нелеги-

тимност је утолико већа уколико терористи уживају помоћ из иностранства.

Повељом ОУН забрањује се једном субјекту међународне заједнице мешање у унутрашње ствари другог субјекта, што је добро познато земљама које бескрупулозно подржавају и подстичу тероризам сецесионистичких снага у СРЈ. Када би наведене земље допустиле да се стране мисије и делегације размиле по њиховој територији, дневно прате „кршење“ права и слобода националних мањина и о томе пишу наменске извештаје својим налогодавцима може се само претпоставити како би положила испит њихова „савршена“ демократија. Јер, управо оно што и не помишљају да дозволе у властитој земљи, нарочито у погледу евентуалних аспирација спољног чиниоца да под изговором залагања за обезбеђење права националних мањина иницира њихов тероризам у функцији сецесије, сматрају допустивим и регуларним када су у питању друге земље. При томе, конструктивну сарадњу и непотребну попустљивост земље у којој истражују „угроженост“ права националних мањина обично оцењују као повољну могућност за подстицање тероризма до граница које дестабилизују њен уставни поредак или доводе до разбијања њеног територијалног интегритета. Дакле, у вези с тероризмом очигледни су у свим земљама двоструки стандарди.

Предуслови за ефикасну борбу против тероризма у Савезној Републици Југославији

Савезна Република Југославија је суверена држава, заснована на равноправности грађана и равноправности република чланица (чл. 1. Устава СРЈ). Власт у СРЈ организована је на начелу поделе на законодавну, извршну и судску власт (чл. 12. Устава СРЈ). Грађани су пред законом једнаки без обзира на националну припадност, расу, пол, језик, веру, политичко или друго уверење, образовање, социјално порекло, имовно стање или друго лично својство, свако је дужан да поштује слободе и права других и одговоран је за то (чл. 20. Устава СРЈ). Наведени ставови из Устава СРЈ јасно указују да је слобода изражавања грађана гарантована у сваком погледу. Уставом је регулисано и отклањање разлога незадовољства грађана, наравно, на демократски начин. Стога појединац, група грађана, интересна група, политичка партија, покрет или део популације који намеравају да своја незадовољства отклањају методом игнорисања демократске процедуре (примењују политичко насиље) аутоматски долазе у сукоб с Уставом СРЈ,¹ јер тиме угрожавају слободе и права других грађана, а тај поступак закон санкционише. Дакле, свако ко прибегава насиљу ради постизања промена политичког и државног уређења СРЈ ризикује да буде оквалифи-

¹ „Забрањено је деловање политичких, синдикалних и других организација које је усмерено на насилно рушење уставног поретка, нарушавање територијалне целокупности Савезне Републике Југославије, кршење зајамчених слобода и права човека и грађанина или изазивање националне, расне, верске и друге нетрпељивости и мржње. Забрањено је оснивање тајних организација и паравојски“ (Устав СРЈ, чл. 42, став 1 и 2).

кован као терорист. Наиме, самим тим што покушава да применом насиља наметне своје визије и ставове народу делује против интереса народа, а пошто је народ дао своју сагласност држави да у његово име ефикасно функционише, од ње очекује одговарајућу заштиту од носилаца терористичке делатности.

У Закону о одбрани СРЈ предвиђен је поступак против носилаца тероризма у фази када њихове делатности поприме масовно обележје.² Наглашено је да у случају када се утврди да постоји опасност или је угрожена сувереност, територија, независност, уставни поредак или безбедност земље, зависно од обима и степена опасности која предстоји или је настала, Савезна скупштина проглашава непосредну ратну опасност, ратно или ванредно стање. Док су непосредна ратна опасност и ратно стање, пре свега, у функцији одбране земље од спољњег угрожавања (дејством оружаних снага агресора), завођењем ванредног стања треба да се онемогуће носиоци терористичке делатности у земљи.³ Ванредно стање може да се прогласи у целој земљи или само на делу територије СР Југославије. И у Уставу Републике Србије регулисан је начин борбе против носилаца терористичке делатности, и то како у фази појединачног, тако и у фази масовног испољавања тероризма.⁴

Више чињеница указује да деструктивне снаге у земљи грубо игноришу наведену савезну и републичку уставну и законску регулативу, јер јавно и тајно заговарају и спроводе разноврсне припреме за примену политичког насиља (тероризма). Мотиви за њихово деловање су различити, али је сецесионистички мотив најизраженији и најраспрострањенији. Нереална процена циљева, облика и метода деловања терориста и неадекватне мере за њихово онемогућавање, а поготову толерисање тероризма, неминовно погодују систематском регенерисању и подгревању илузија о могућој „пузећој“ сецесији од СРЈ, што не искључује ни оружану побуну као крајње средство.

² Сличан поступак био је предвиђен и Законом о општеној одбрани СФРЈ: „Председништво СФРЈ, у складу са Уставом СФРЈ и савезним законом, утврђује постојање непосредне ратне опасности и других ванредних прилика и, у вези с тим, наређује предузимање потребних мера приправности ... односно завођења ванредног стања“ (чл. 6, став 3).

³ „Ванредно стање – ако дође до унутрашњих немира већих размера којима се, насилјем угрожава уставни поредак земље или кад наступе природне и друге несреће које у великим размерама угрожавају животе грађана и њихову имовину и материјална добра“ (Закон о одбрани, глава I, чл. 4, став 3).

⁴ „Забрањено је деловање које има за циљ насилно мењање Уставом утврђеног поретка, нарушавање територијалне целокупности и независности Републике Србије, кршење Уставом зајамчених слобода и права човека и грађанина, изазивање и подстицање националне, расне и верске нетрпељивости и мржње“ (Устав Републике Србије, чл. 44, став 2, Службени лист Републике Србије, бр. 1, 28. септембар 1990).

„На предлог Владе, када су на делу територије Републике Србије угрожени безбедност Републике Србије, слобода и права човека и грађанина или рад државних органа, председник Републике проглашава ванредно стање и доноси акте за предузимање мера које такве околности изискују, у складу са Уставом и законом“ (Исто, чл. 83, т. 8).

Основна обележја тероризма сецесионистичких снага у Савезној Републици Југославији

Опредељење сецесионистичких снага за примену тероризма против СРЈ ради остварења крајњег циља датира још из периода бивше Југославије. Распад СФРЈ ланчаним грађанским, етничким и верским ратом деловао је на сецесионистичке снаге у СРЈ двојако: одвраћајуће и ратноушкачки. Наиме, већина присталица насилне сецесије од СРЈ, нарочито они који су извесно време непосредно учествовали у рату 1991–1992, испољава крајњи опрез у односу на ратне покличе терористичких вођа. Грозоте рата које су лично доживели, а које су реално пренели својим сународницима, одвраћајуће су утицали на већи део популације националне мањине којој припадају. Ваљаним процењивањем шта евентуалном оружаном побуном ризикују, тзв. дан Д одлажу док се не стекну погоднији, односно оптимални услови.

Истовремено, део екстремних сецесионистичких лидера и проверених искусних терориста, заслепљени националистичком и верском мржњом, а под снажним утиском рата на тлу бивше Југославије, руковођен ирационалном проценом и закључком да сецесију могу остварити применом масовног тероризма, односно оружаном побуном, спроводи интензивне припреме за тај сулуди чин. Њихове илузије снажно подгрејава спољни чинилац, који у томе види могућност за остварење властитих циљева и интереса у односу на СРЈ. Стога је хоризонтални тероризам (расцеп између екстремистичке и умереније струје у оквиру сецесионистичког покрета) прво значајно обележје тероризма сецесиониста.⁵ Која ће струја победити у том сукобу зависи од бројних околности. Ипак, политичка акција и офанзивне мере СРЈ могу веома много да утичу на то да сецесионисти одустану од примене тероризма.

Војна организација и наоружаност више хиљада потенцијалних терориста, као и њихова спремност да на захтев сецесионистичких вођа отпочну с применом свих облика тероризма против СРЈ друго је значајно обележје тероризма сецесиониста из СР Југославије.⁶ Више-

⁵ У току ноћи 20/21. септембра 1992. две експлозије у Новом Пазару узнемириле су грађане. Једна бомба је бачена на терасу куће Шефка Аломеровића, а од друге је изгорео аутомобил Махмута Мемича. Наведене терористичке акције биле су вероватно озбиљна опомена наведеним лицима да се окану борбе за миран и заједнички живот муслимана и Срба. Експлозији је претходило више систематских упозорења. Прво је лидер СДА за Санџак (Сулејман Угљанин) преко Радио-Новог Пазара упутио поруку да ће „Аломеровић Шефка (иницијатор за склапање мировног споразума Срба, муслимана и Хрвата) и Мемич Махмута (развишао се са руководством СДА), као и сваку другу овцу која се издвоји из стада појести вук“, а затим су преко ревије „Санџак“ Аломеровић и Мемич упозорени „да трче последњи круг“.

⁶ Јавна је тајна о до краја доведеном паравојном организовању муслиманског становништва и његовом ужурбаном наоружавању, јер су те канале великим делом пресекли управо припадници Ужичког корпуса. Тако се поуздано зна и то да је у Санџаку наоружано око 15.000 муслимана и то у Новом Пазару 5.000, Пријепољу 4.000, Сјеници 3.000, Тутину и Прибоју по 2.000 и Новој Вароши 200 људи. Наоружани су стрелачким и ловачким наоружањем, минобацачима

струка функционална спрега, посебно војна, између терориста из СРЈ и неких страних земаља, треће је битно обележје тероризма сецесиониста у СР Југославији.⁷

Најзад, јавно деловање терориста у функцији сецесије најзначајније је обележје тероризма сецесионистичких снага у СРЈ – апсурд који је ретко забележен у свету. Ради се о чињеници да се у оквиру и на челу неких странака (регистроване и нерегистроване) налазе вође које отворено заговарају примену тероризма ради сецесије од СРЈ. То што је у називу странке реч „демократски“⁸ очигледно им не смета да у име демократије заговарају, а често и спроводе, најгрубље облике тероризма. На жалост, њихова терористичка делатност још увек се не само термилолошки већ и суштински означава на неприхватљив начин.⁹

Неки облици толерисања тероризма

Пред већем петорице Окружног суда у Сомбору, 6. јула 1992, изречена је пресуда групи ухваћених терориста припадника „Самосталне ускочке сатније“ Републике Хрватске, која се у ноћи између 31. јануара и 1. фебруара 1992. илегално пребацила преко Дунава у намери да сруши мост „51. дивизије“ код Бездана.¹⁰

Органи унутрашњих послова Суботице, 18. јануара 1992, након прибављених сазнања о терористичким задацима лишили су слободе Јенеа Фехера. Терорист Јене, из Суботице, крајем децембра 1991, илегално је побегао у Мађарску да би избегао евентуални позив за мобилизацију у ЈНА. Извесно време провео је у логору за избеглице у

60 и 82mm, ручним бацачима, бестрзајним топовима и мањим бројем ручних ракетних бадача. Знају се и локације њихових водова, чета, одреда, диверзантско-терористичких и борбених група.“ (Милорад Пантелић, *Пламен прети са Дрине*, „Војска“, бр. 15, 3. септембар 1992, стр. 7).

⁷ „Из Албаније и Турске се учестало на Космет пребације оружје, у логорима у Албанији се обучавају терористи из СРЈ, њих око 20.000. Слични логори постоје у Бугарској са 2.500 терориста и у околини Загреба где их је око 1.500“ (генерал-мајор Недељко Бошковић, *Тероризам у служби сецесије*, „Војска“, бр. 32, од 31. децембра 1992, стр. 13).

⁸ Демократски Савез Косова (ДСК), Странка демократске акције (СДА), Демократска заједница војвођанских Мађара (ДЗВМ) и Демократски савез Хрвата Војводине (ДСХВ).

⁹ Главни разлог за мешање Мађарске у унутрашње ствари наше земље јесте постојање мађарске мањине, чија најважнија политичка странка ДЗВМ, мора се то признати, ипак има далеко конструктивније ставове од оних којих следе ДСК Ибрахима Ругове или следбеници СДА.

За те снаге, тј. за СДА и ДСК, живот у СРЈ није прихватљив. Оне по сваку цену желе отцепљење.

... У складу с тим СДА и ДСК не само што раде на отцепљењу, оружаним путем, већ и на дугу стазу која се не своди на сецесију...“ (Др Мирољуб Јевтић, *Грешке које још трају*, „Војска“, бр. 47, 15. април 1993, стр. 22).

¹⁰ На 20 година осуђени су терористи Бранко Маџан, Адонис Хоџић, Саша Малчић и Адам Кушанић, на 15 година Радомир Метић и Никица Ђурић, Мартин Хорват је осуђен на 12, а Јосип Брант на 10 година. Јатаци, чланови породице Маџан из Бездана, браћа и сестра првооптуженог терористе Бранка Маџана, Јерко и Анте, осуђени су на по осам, а Винко на шест година затвора. Сестра Здравка Башића, рођена Маџан, осуђена је на пет година, док је братић Владимир Маџан, син Антин, ослобођен оптужбе.

Бекешчаби, а потом отишао у хрватску војску, одакле је плански упућен у Суботицу да изводи терористичке акције.¹¹

Приликом оружаног терористичког напада на стражаре испред зграде Команде Приштинског корпуса у Приштини (11. новембра 1992) један албански терориста је убијен, а други рањен.

На путу Приштина–Подујево, код села Лужане, 23. априла 1993, изведен је терористички напад на саобраћајну патролу МУП-а Републике Србије и тешко рањен један милиционар. Један терориста је убијен, а други је побегао рањен.

Наведени примери указују да се свим средствима онемогућава само онај облик тероризма којим се припрема угрожавање или је угрожен физички интегритет грађана. Да такви облици тероризма неће бити толерисани, чак ни у случају да су његови носиоци јаче терористичке формације на мањем или већем делу територије СРЈ, указује предвиђена мера у Уставу и Закону о одбрани СРЈ о проглашавању ванредног стања. Одлучност СРЈ да и такав облик испољеног тероризма енергично и брзо елиминише и употребом Војске Југославије потврђена је 23. фебруара 1993. на научном скупу о теми *Нови светски поредак и политика одбране СРЈ*. У уводном излагању проф. др Радован Радиновић, генерал-потпуковник, говорећи о стратегијским задацима Војске Југославије, као први задатак нагласио је „да може веома ефикасно и брзо интервенисати у унутрашњим кризама и спречити ширење унутрашњег оружаног конфликта“.¹²

Као по неком правилу, реконструкција било којег правовремено осујећеног или реализованог оружаног терористичког акта јасно указује да су му претходили неки други облици. Поједини терористи у тренуцима кајања често и јавно саопштавају шта је, када и ко пресудно утицао на то да се одлуче на извођење конкретног терористичког акта. Наравно, томе не треба придавати велики значај. Наиме, субјективизам покајника је често пренаглашен, до степена да је на то био присиљен („други су криви“, „нисам хтео“, „нисам имао избора“ и сл.). Међутим, и анализа развојног пута неког терористе који не изражава кајање због изведених терористичких аката недвосмислено указује да су тзв. ненасилни облици тероризма пресудно утицали на његово сазревање, с једне, и одржавање убеђења у исправност идеје за коју се бори, с друге стране. А управо те „ненасилне“ облике тероризма надлежни државни органи и институције неоправдано и дуго толеришу. Подразумева се да такву грешку не чине свесно, већ стога што су ти перфидни облици тероризма само начелно назначени у нормативној регулативи. Тиме је остављен широк простор носиоцима тероризма да, злоупотребом демократског страначког организовања, јавно терористички делују, бојкотују обавезу у

¹¹ У стану Јенеа Фехера пронађен је арсенал оружја и средстава за терористичке акције, а у истрази је признао какве је задатке требало да обави: „извршење диверзија на делу Суботице где претежно живе Срби, по могућности да минира аутомобиле“.

¹² Шире: „Војска“, бр. 40, 25. фебруара 1993, стр. 4, 5 и 6.

одбрани земље, пактирају са страним чиниоцем на штету интереса СРЈ и терористишу припаднике властите националне мањине ако беспоговорно не следе њихов програм.

Толерисање терористичког деловања неких политичких странака

Скупштина СР Србије, 5. јула 1990, суспендовала је Скупштину САП Косова. Узрок за то била је антиуставна „Декларација о независности Косова“, коју је 2. јула 1990. донела Скупштина САП Косова. Тиме је енергично осујећен покушај албанских терориста да „на мала врата“ остваре сецесију.

Социјалистичка Федеративна Република Југославија је без јасне визије ушла у вишепартиски систем. Наиме, и политичке странке са екстремним шовинистичким програмом су „ницале као печурке после кише“, а закон који би такве намене санкционисао није постојао. Иако се та чињеница не може сматрати основном, ипак је имала велики значај у насилном разбијању интегритета државе.

Упоредивањем обавеза у вези с политичким деловањем, садржаних у чл. 42. Устава СРЈ, са практичним деловањем појединих политичких странака у функцији остварења сецесије делова територије СРЈ уочава се огроман раскорак и евидентно је да се ради не само о противзаконитим већ и о типичним посредним, односно тзв. ненасилним терористичким делатностима. Више података указује на то да су планери, иницијатори, а често и главни експоненти таквих делатности у оквиру странака њихови лидери. То што такве вође, неки и потпуно игноришући парламентарну борбу, систематски заговарају и јавно пропагирају програме усмерене на насилно разбијање интегритета земље може се објаснити на више начина (задојеност националистичком и верском мржњом, умишљени „ослободиоци“ својих сународника, присиљеност од стране налогодаваца да обављају задатке итд.). Међутим, зачуђује толеранција државе која или не увиђа опасност од таквог „политичког“ деловања (мало је вероватно), или сматра да није погодан политички тренутак не за конфронтирање (однос снага елиминише конфронтацију), већ за енергично онемогућавање његових носилаца. Уколико се ипак ради о неувиђању опасности по безбедност земље, бројни аргументи намећу преку потребу да се та аномалија елиминише. Јер, њеним провођењем тренутно се наизглед (само за наивне) не угрожава (насилно не разбија) интегритет земље. При томе, занемарује се чињеница да се прво изазива, а затим одржава, развија и продубљује национална и верска мржња према српском и црногорском народу.

Ефекти таквог деловања лидера сецесионистичких странака, несумњиво, били би много мањи да се оно не проводи јавно. Наиме, такав метод деловања код великог броја присталица и следбеника тероризма у функцији сецесије ствара вишеструки утисак: (1) да је таква делатност исправна; (2) да је допуштена, односно законска; (3) да је држава

недовољно јака и неефикасна, односно да није у стању да онемогући такво деловање, и (4) подгрејава илузије о могућем остварењу крајњег циља – сецесије, наравно, применом тероризма. Више је него сигурно да такав утисак и закључак код проверених терориста јача сигурност и уверење у исправност насиља које спроводе, колебљивцима враћа пољуљано самопоуздање, а младој популацији, која је у добу формирања погледа на свет, нуди могућност да се између стваралачког и рушилачког „колосека“, одреде за овај други. Осим тога, може се само претпоставити колики је подстицај и утицај јавне терористичке делатности на тајно организовање, наоружавање, оспособљавање, као и извођење селективних терористичких акција. Следећи примери толеранције континуираног „ненасилног терористичког деловања“ неких лидера сецесионистичких снага довољно су убедљиви да се може закључити о каквом се опасном државном превиђању ради:

– на конференцији за штампу у Приштини, 5. марта 1993, Фехми Агани, потпредседник ДСК, између осталог, рекао је: „Косово је окупирано, српски агресор организује прогон Албанаца. Под маском прикупљања некаквог оружја терорише се народ“;

– Ибрахим Ругова, председник ДСК, на конференцији за штампу у Приштини, 9. јула 1992, поводом мера које су органи власти предузимали на проналажењу извршилаца терористичког акта у Србици,¹³ изјавио је да је то репресија, и додао „да му смета, не само присуство милиције на Косову, већ и свих оних који нису Шиптари, а посебно Срба“.¹⁴

– на прослави прве годишњице оснивачке скупштине СДА за Санџак, 27. јула 1991. у Новом Пазару, поруке Сулејмана Угљанина, председника СДА, и Ирфана Ајановића, представника СДА из БиХ, одисале су националистичком и верском мржњом: „Ил’ ће бити муслиманска застава, босански језик и муслиманска химна, или нас муслимана неће бити“, „... ја немам српску главу, српско тело, српске уши, па како да говорим српским језиком“.¹⁵ Злурадост и цинизам лидера СДА толико су велики да морал својих чланова и симпатизера покушавају да одрже порукама у стилу: „Муслимани су формирали покрајину Санџак, а ако се то Србији не свиђа, нека се она (Србија) отцепи од Санџака“, „Не треба страховати од Србије. Треба издржати само 48 часова. Помоћ ће нам стићи из иностранства“, и слично.

Намеће се и питање да ли су лидери политичке странке мађарске националне мањине у СРЈ (ДЗВМ) мање екстремни („... ипак имају далеко конструктивније ставове од оних које следе ДСК Ибрахима

¹³ У Србици, 7. јула 1992, албански терористи су ватром из аутоматског оружја из заседе убили једног милиционера МУП-а Републике Србије, а другог ранили.

¹⁴ „Политика“, 10. јул 1992. године.

¹⁵ Њихове говоре присутни су френетично одобравали слоганима: „Суљо, Суљо“, „Ми смо армија Сулејманова“ и „Киша пада, Србија пропада“.

Десетак месеци касније (18. март 1992) на протестном митингу ученика муслиманске националности у Сјеници (око 1.500) узвикivano је: „Четници, четници“, „Ми смо муслимани“, „Дајте нам беретке“, „Дајте нам оружје“, „Напред СДА, ми те волимо, ти нас водиш“, „Туђман је наш“, „Ово није Србија, ово је Санџак“, „Браниће нас Турска“, и слично.

Ругове, или следбеника СДА“) ¹⁶ или се ради о стратегијском надмудривању. ¹⁷

Уколико услед наведених јавних посредних облика терористичког деловања, с једне, и илегалних терористичких делатности, с друге стране, наступи теза масовног испољавања тероризма (оружана побуна) у функцији сецесије, свака студиозна анализа ће показати да је удео јавног посредног терористичког деловања под патронатом странака био веома велики. Стога је неразумно толерисање инкриминисаног деловања, без обзира на то што су његови носиоци политичке странке. Зар је важно да ли наведену терористичку делатност (антиуставну) организује и реализује тајна организација или легитимна политичка странка? Примена закона (забрана деловања странака презентованог политичког опредељења) у условима када су грађански немири или оружани сукоби отпочели никада не може бити продуктивна колико у фази припрема терориста за завршни чин.

Толерисање војног организовања терориста

Руководство терориста, вероватно оцењујући да за остварење преамбициозног сецесионистичког циља нису довољни само врхунски обучени терористи и терористичке групе чије ће акције светска „демократска“ јавност подржавати, приступило је масовном војном организовању ¹⁸ присталица сецесионистичких програма. Иако јавно публиковане податке о обиму и начину војног организовања терориста треба узети с великом резервом, не треба их ни потцењивати. Утолико пре што их, мање или више, потврђују и поједине вође терористичких снага, како у јавним наступима, тако и пред правосудним органима.

Под претпоставком да су подаци о војном организовању терористичких снага у функцији сецесије само и делимично тачни, наведена појава је попримила огромне размере. Службе у чијој су надлежности државна безбедност СРЈ вероватно имају поуздане податке о тој појави, ефикасно је прате и правовремено их презентују субјектима одлучивања. Међутим, толерисање војног организовања и наоружавања терориста често изазива оправдане реакције југословенског јавног мњења. Сувишно је указивати на потребу за разбијањем и уништењем војне организације терориста у фази њеног стварања и учвршћивања. Јер, то је обавеза надлежних органа и институција. Њено елиминисање у фази када се мобилише у борбене формације, развије у борбени поредак и отпочне с оружаним дејствима задатак је Војске Југославије. Међутим, у тој

¹⁶ Др Мирољуб Јефтић, „Војска“, бр. 47, 16. април 1993, стр. 22.

¹⁷ Председник ДЗВМ Андраш Агоштон, у интервјуу листу „Мађар Хирлап“ (крајем марта 1993) изјавио је да је очување националне културе, идентитета и политичког субјективитета војвођанских Мађара цена на коју СРЈ мора пристати да они (Мађари) не би размишљали о промени граница.

¹⁸ Називом „паравојно организовање“ замагљује се суштина терористичке војне организације. Ирски терористи деценијама делују против Велике Британије, а у британској терминологији никада нису означени као паравојна организација, већ као Ирска републиканска армија (ИРА).

фази иницијатива је (макар и привремено) на њиховој страни, јер би постигли и извесно изненађење. Мало је вероватно да би терористи могли достићи наведени ниво оружаног испољавања уколико надлежни државни органи у дужем временском периоду не толеришу развој њихове војне организације. Још мања је могућност њеног стварања у тајности. Такав став прихватљив је само под условом да надлежне службе за државну безбедност и обавештајна служба СРЈ нису довољно ефикасно обављале наменске задатке. Међутим, не може се искључити ни могућност да надлежне службе успешно функционишу, али да субјекти одлучивања не користе расположиве податке на адекватан начин. Схватање да надлежне службе за државну безбедност земље могу и морају правовремено да разбију војну организацију терориста може водити у заблуду, због тога што оне такве задатке не могу самоиницијативно да извршавају, нити имају таква овлашћења. Јер, у случају да их имају, то би значило да су изван и изнад државе, а оне то нису, нити смеју бити.

Према постојећим подацима, војна организација терориста сецесионистичких снага састоји се, условно, од два дела – у СРЈ и у иностранству. Могућност СРЈ за елиминисање терористичког контингента сецесиониста у иностранству су минималне. Међутим, толерисањем војне организације терориста сецесионистичких покрета у земљи омогућава се вишеструко потхрањивање терористичког контингента у иностранству, и обратно, па није тешко закључити да се елиминисањем наведене појаве у земљи аутоматски разара и њихова организација изван земље. У ствари, постоји могућност да се терористички контингент у иностранству повећа, а тиме и терористичка активност против југословенских грађана који тамо бораве и представништвима СРЈ. Али, тиме не могу да остваре зацртани сецесионистички циљ. Наиме, његову реализацију може покушати само војна организација терориста у СРЈ, при чему се озбиљно рачуна и на повратак терориста из иностранства.¹⁹

О војној организацији албанских терориста јавност је, мање-више, обавештена. Међутим, чињеница је да се она, уместо као терористичка, означава терминима „албанска мафија“, „косовска алтернатива“, „сепаратистичка“, „Руговине илегалне ДСК партије“ итд., што значајно ублажава ту делатност опасну по безбедност СРЈ. Дакле, у политичкој терминологији и средствима масовних медија на сцени је највећа толеранција према војном организовању албанских терориста.²⁰ Наизглед, термилошко означавање терориста није значајно, што је укорееена

¹⁹ Више стотина усташких терориста дошло је током 1990. године из иностранства у Хрватску, активно се укључило у припрему сецесионистичке побуне и сада обављају одговорне политичке, војне и државне функције.

²⁰ „Више од 4.000 Албанаца месечно убире харач од својих сународника. Чине то представници Руговине илегалне ДСК партије уз помоћ бивших милиционера са Космета – Албанаца... Знамо имена свих харачлија, који са оружјем убирају данак. То су припадници тзв. Независног синдиката Косова и чланови илегалног МУП-а – бивши милиционери“, изјавио је Бесим Ахмети (31) из Гњилана („Вечерње новости“, 20. март 1993).

заблуда. Јер, светско јавно мњење, сем у изузетним случајевима, има издиференциран став према тероризму.

Толерисање функционисања терористичке организације албанских сецесиониста, која има сва војна обележја (покрајински и локални штабови; координациона војна руководства; војне јединице – водови, чете, батаљони и бригаде; месна полиција – жандармерија, састављена од припадника бившег ПСУП Косова, и обавештајно-безбедносна служба),²¹ једино се може разумети у случају да је под потпуном контролом, а адекватне снаге и средства у сталној спремности да је у тренутку евентуалног задејствовања разбију и униште. Било какве друге опције, осим ако су свестрано размотрене за елиминисање наведене опасности, тешко да су прихватљиве.

Терористички контингент албанских сецесиониста у иностранству је респективан (око 20.000) и циклично се одржава: тзв. ДСК и војни штабови бирају будуће терористе међу припадницима сецесионистичког покрета, које затим плански упућују на обуку у неке стране земље; након завршетка терористичке обуке, део се враћа (легално и илегално) у СРЈ.²² У оквиру терористичке војне организације ти проверени терористи заузимају одговорна места и, истовремено, чине мобилизацијска језгра за потенцијалне побуњеничке јединице. У последње време све чешћи су опомињући терористички напади на службена лица,²³ који указују на постојање војно организованих терориста.

Војна организација муслиманских терориста у Санџаку не разликује се значајније од албанске, осим што има много слабији људски потенцијал. Изјаве неких муслиманских лидера не само да потврђују њено постојање већ и указују да на њену ефикасност озбиљно рачунају.²⁴

²¹ „У албанским насељима“, каже Фатмир Шеколи, потпредседник Удружења Албанаца, Срба, Црногораца и других из Гњилана, „постоје тзв. информативни пунктови. Реч је о албанским кућама у којима борави њихова илегална милиција у цивилним оделима. Свако село има свој информативни штаб, који најинтересантније информације за 'албанску ствар' прослеђује општинским штабовима, а даље се информације шаљу Руговином сепаратистичком врху у ДСК“ („Вечерње новости“, 20. март 1993).

²² Осман Морина (40) из Клине, док је по четврти пут у новембру 1992. пребацивао младиће дезертере шиптарске националности у Албанију, а из Албаније у СРЈ обучене терористе, у истрази је, након хапшења, изјавио да се 3.500 Албанаца из СРЈ у Албанији, под надзором инструктора из Италије, Немачке, Аустрије и САД, обучава за терористичка дејства („Вечерње новости“, од 8. новембра 1992).

Крајем априла 1993. године, приликом покушаја илегалног убацивања албанских терориста из Албаније у СРЈ, јединице за обезбеђење границе Војске Југославије ликвидирале су шесторицу терориста (пет код села Жур, СО Призрен, и једног код Ђаковице).

²³ Убиство војника Војске Југославије у кругу касарне гарнизона Ђаковица, 12. јуна 1992; оружани напад 29. септембра 1992. недалеко од Подујева на моторно возило ВЈ, при чему је рањен пуковник ВЈ; оружани напад на патролу МУП-а Републике Србије (30. септембра 1992) у Глоговцу итд.

²⁴ На „конференцији Санџака, Косова, Србије, Црне Горе и Македоније“, 20. марта 1993, доктор Саит Качапор, предавач на Приштинском универзитету, запретио је самоорганизовањем муслимана у Рашкову, Црној Гори и свуда где живе, а Алија Махмутовић из Сјенице, наводни министар вера у „Влади Санџака“, прво је замерио муслиманским интелектуалцима што буте, а затим

Велики број муслиманских терориста из Санџака, који се у „зеленим береткама“, у бившој БиХ, посебно истичу у злоделима против српског народа, био би, у случају њиховог повратка у СРЈ, јако појачање војној организацији муслиманских сецесиониста.

Војна организованост мађарских терориста није регистрована. Међутим, неколико десетина хиљада војних дезертера из редова мађарске националне мањине, који дуго борава у Мађарској, могућност су коју мађарске власти могу искористити за избор и обуку терориста. У случају повратка у СРЈ они би могли да буду основа ДЗВМ за формирање војне организације.

Приликом толерисања војног организовања терориста, поред осталог, занемарује се значајна чињеница да већину терориста чине војно способни мушкарци који бојкотују војну обавезу, као и служење војног рока.²⁵ Несумњиво је да терористичке вође, као и политичке странке, имају пресудну улогу у њиховом одвраћању од извршења наведених обавеза. У вези с тим, анализа неких њихових активности указује на неприхватљиву толеранцију коју органи власти СРЈ испољавају према њима.²⁶ Негативне последице по безбедности земље, услед тога, могу се само претпоставити, на шта указују и следећи примери:

– на антиармијском митингу у Сјеници, 27. марта 1992, муслимански лидер Алија Махмудић је запретио речима: „Ако резервисти ЈНА одмах не оду са овог подручја – поручујем Слободану Милошевићу да ћемо их у Београд и друге градове Србије слати мртве“;²⁷

– према изјави Абдуља Ташија, службеника из Косовске Каменице, челници Руговиног штаба Изет Гаши, његов брат Ибрахим, Шехат Спохиу и Реџеп Таши, имају „тајни план за уништење свих српских и црногорских насеља на овом подручју“.²⁸

изразио поверење да ће сви бранити ислам у Рашкој. „Србија не сме интервенисати у Рашкој, јер ће тада земља да гори. Имамо моћне савезнике у свету, а имамо и јаку снагу коју нећемо да откривамо“. „Нек ударе“, поручио је терористички вођа Ризах Грета. Одмах након наведене „конференције“ Алија Махмудић је убеђивао вернике у Сјеници како је добро што је Сулејман Угљанин почео да реализује план о стварању муслиманске војске.

²⁵ Надлежни органи ВЈ поднели су од 20. маја 1992. до краја марта 1993. године више од 30.000 налога за привођење и 9.000 прекршајних и кривичних пријава против регрута и војних обвезника ВЈ из редова албанске и муслиманске националне мањине.

²⁶ Фехми Агани је на конференцији за штампу 5. марта 1993, поред осталог, изјавио да се „суди у отсуству младићима који избегавају да служе туђу, југословенску војску“. Муслиманска бошњачка организација позива муслимане из Рашке области да се не одазивају на војне позиве и не иду на одслужење војног рока у ВЈ. На годишњем календару који је издала ДЗВМ крупним словима је исписано седам правила непослушности чланова странке у односу на мобилизацију у ВЈ: „(1) Да те не нађу; (2) Ако те нађу немој примити позив за војску; (3) Ако примиш немој потписати; (4) Ако потпишеш немој се јавити; (5) Ако се јавиш, немој отићи; (6) Ако одеш врати се; (7) Ако се вратиш не враћај се сам (придобити новог члана партије грађанске непослушности)“.

²⁷ „Вечерње новости“, 28. март 1992. године.

²⁸ „Војска“, бр. 47, 16. април 1993, стр. 29.

Да ли у наведеним делатностима има основа за покретање поступка о забрани рада наведених странака или не, несумњиво су надлежни да процене и одлуче правосудни органи.²⁹

Толерисање активности страног чиниоца којима се подстиче тероризам сецесионистичких снага

Међународна заједница је имала утврђена правила и норме за санкционисање појава великодржавности и сецесионизма, поготову у случају да њихови носиоци покушавају да их проширују и продубљују применом тероризма. У покушају стварања „новог светског поретка“ наведена правила су грубо нарушена и систематски се злоупотребљавају. Тако, на пример, иако ниједан званичник Републике Србије нити СРЈ није никада заговарао стварање „Велике Србије“, та чињеница се обилато користи за грубе притиске на српски народ. Апсурд је да руководства Албаније, Турске, Мађарске, Хрватске и А. Изетбеговић јавно заговарају стварање „великих националних држава“, а међународна заједница то чак активно подржава.

У оквиру наведених националних офанзивних стратегија, које директно подржавају главни носиоци стварања „новог светског реда“ (САД и ЕЗ), тероризам сецесионистичких снага у СРЈ има изузетан значај. Очигледна је намера страног чиниоца да подстицањем и подршком тероризма сецесиониста разбije интегритет СРЈ. Евидентно је и то да је органима СРЈ у потпуности позната опасност која произилази из остварене спреге између сецесиониста у СРЈ и страног чиниоца. Утолико је неразумљивије због чега се толеришу активности страног чиниоца којима се континуирано, посредно и непосредно, подстиче тероризам сецесионистичких снага. (Наравно, мисли се на толерисање оних активности и носилаца које СРЈ може ефикасно да онемогући.)

Препоруке, апели, захтеви и отворени позиви које терористичке вође упућују ОУН, КЕБС-у и неким страним државама да ради „спречавања избијања рата и заштите људских права националних мањина“ пошаљу „мировне снаге“ и посматрачке мисије, веома су изражен облик терористичког деловања сецесиониста у СРЈ.³⁰ Сваком грађанину СРЈ јасно је да се таквим активностима игнорише и компромитује политика СРЈ, будући да су за комуницирање са субјектима међународне заједнице о тако значајним питањима надлежни државни органи. Наравно, у надлежности је правосудних органа СРЈ да оцене да ли је отворено позивање страних трупа да окупирају неки део територије наше земље допуштено и треба ли да се санкционише. Ако није допуштено, а није,

²⁹ „Против Сулејмана Угљанина, челника СДА, и Расима Љајића, секретара СДА, који се нису одазвали на мобилизацију, у новембру 1991. године покренута је кривична пријава али суд није учинио ништа, што значи да судство има два аршина према војним обвезницима“ („Војска“, бр. 36, од 28. јануара 1993, стр. 17).

³⁰ И. Ругова је 9. јула 1992. јавно позвао ОУН и КЕБС да на Косову и Метохији инсталирају центре и прате „терор“ Србије над Албанцима.

намеће се питање зашто се толерише делатност лица која заговарају довођење страних трупа на тло СРЈ у функцији сецесионизма. Поред осталог, путовање вођа терориста по свету ради отвореног и неаргументованог нападања СРЈ и тражења помоћи од појединих земаља за циљеве своје борбе (сецесија од СРЈ) карактеристичан је облик толерирања спреге између терориста и страног чиниоца.³¹

Злоупотребом боравка у СРЈ посматрачке мисије КЕБС-а за Косово, Санџак и Војводину,³² као и разних других страних делегација, снажно се подстиче тероризам сецесионистичких снага.³³ Толерисање антијугословенске делатности наведених структура страних држављана у директној је колизији са суверенитетом земље. При томе, они својим несметаним мешетарењем, осим што директно учвршћују уверење сецесиониста да ће тероризмом остварити отцепљење од СРЈ, истовремено негативно и иритирајуће делују на морал патриотски опредељених грађана. Наиме, нису познати примери у свету да се страна делегација у земљи домаћина састане с вођама сецесиониста и без присуства органа власти саслуша њихово реферисање, а да они потом на конференцији за штампу самоуверено изјаве како су добили подршку за свој програм. То се догодило управо 12. априла 1993. у Приштини, након састанка делегације Конгреса САД и терористичког врха албанских сецесиониста. „Ми смо делегацију упознали да су одржани избори и да изабрани делегати имају обавезу да се конституишу. Зато неће сметати ни претње државних органа Србије да ће то спречити и да ће организатори бити ухапшени. Делегацију смо упознали о флагрантном кршењу људских права Албанаца на Косову од стране србијанске власти“, рекао је др

³¹ Расим Љајић, секретар СДА за Санџак, боравио је скоро месец дана (март–април 1992) у САД. Према изјави коју је дао након повратка у СРЈ, за 30 дана имао је 126 званичних састанака с представницима Стејт департамента, Пентагона, са разним конгресменима и свим амбасадорима исламских земаља у Уједињеним нацијама. Кроз те контакте стекао је утисак да је „цео свет уз муслимане“.

И. Ругова, председник ДСК, на почетку своје посете САД (16. фебруара 1993) затражио је од САД и УН да на Косово „одмах пошаљу мировне снаге УН како би се спречило избијање сукоба на том простору“. Ругова је саопштио и свој план од 10 тачака за обезбеђивање мира на Косову: стационарање међународних посматрача, упућивање мировних снага, заустављање „тихог етничког чишћења Албанаца“, разоружавање српских паравојних јединица, забрана летова авиона РВ ВЈ над Косовом итд.

³² Представници КЕБС-а у Санџаку, вероватно подтакнути учесталим пријавама муслиманских лидера из Бијелог Поља и Пљеваља о „страдању муслимана“, обишли су 19. априла 1993. пљеваљску месну заједницу Буковица и контактирали с више муслимана. Вероватно незадовољни њиховим исказима да их нико не угрожава, „кебсовци“ су се вратили разочарани, а затим су оштро замерили пљеваљској СДА на неактивности.

³³ У периоду од новембра 1992. до априла 1993. године на Косову и Метохији боравиле су 74 разне стране делегације и око 900 новинара иностраних средстава информисања. Њихови контакти с органима власти били су маргинални, а углавном су контактирали с вођама терориста албанских сецесиониста. Делегација представничког дома Конгреса САД за време боравка на Косову и Метохији (11. и 12. априла 1993) заступала је ставове које проалбански лоби заступа у америчком конгресу. Оправдавали су самоорганизовање Албанаца и потребу за конституисањем „парламента“.

Фехми Агани, потпредседник ДСК, после састанка с америчком делегацијом.

Пренаглашени публицитет који се у иностраним средствима јавног информисања даје субверзивно-терористичким делатностима сецесионистичких снага у СРЈ, при чему се приоритетно преносе изјаве терористичких вођа о „угрожености“ људских права националних мањина у СРЈ, такође указује на спрегу између тих снага.³⁴ Међутим, и у том случају изостаје одговарајућа реакција надлежних органа и институција према заговорницима и пропагаторима тероризма.

Наведени примери толерисања активности страног чиниоца у функцији потхраћивања тероризма у СРЈ указују на то да ће се, уколико се таква пракса устали, могућности за угрожавање безбедности СРЈ повећавати по моделу аритметичке прогресије. Наравно, наведени су само најкарактеристичнији облици толеранције, а њихов број је много већи.

Уместо закључка

Заговорници и претенденти успостављања тзв. новог светског поретка, посебно поједини њихови вазали у непосредном окружењу СРЈ, под изговором забринутости због угрожености људских права националних мањина, наставиће још свеобухватније, интензивније и крајње дрско да подстичу тероризам сецесиониста у СРЈ. Субјекти и снаге одбране и заштите СРЈ толерисаће поједине облике тероризма сецесиониста све дотле док се не само нормативно и суштински већ и термилошки ваљано не означи сви његови испољени и очекивани облици. Тек када превлада схватање да тзв. ненасилни облици тероризма нису мање опасни по безбедност земље од насилних (убиство једног или више лица), биће елиминисан сувише толерантан однос према том опасном облику угрожавања безбедности СР Југославије.

Негативне последице по безбедност земље услед толерисања појединих облика тероризма могу бити катастрофалне. Наиме, терористи за остварење крајњег циља – сецесије делова територије од СРЈ, интензивно припремају и варијанту оружане побуне, наравно, када процене да је она изгледна или је преостала као једино средство. Неспречавање сецесионистичких снага да се организују, наоружају, припреме и оспособе за примену масовног тероризма, односно да

³⁴ „Глас Америке“, у емисији од 24. фебруара 1993, између осталог, пренео је: „Свако евентуално деловање Србије на Косову изазваће одговарајућу реакцију САД.“ Ово упозорење Србији поновљено је од стране министра иностраних послова Кристофера.

„Frankfurter Allgemeine“ 22. фебруара 1993. пише: „Срби су са политиком прогона на Косову већ одавно започели. Из извештаја које руководство косовских Албанаца из земље шаље у иностранство произилази да се српска држава при том служи следећим средствима: (1) српска полиција систематски тражи младе Албанце који избегавају регрутацију. Ако траженог не нађу, против родитеља се покреће кривични поступак; (2) тражење оружја; (3) српски војници и полицајци на улици самовољно нападају Албанце, премлаћују их...”

отпочну с оружаном побуном, значиће да је превентива на свим нивоима државе затајила. Људске жртве, патње становништва, разарање објекта, компромитовање државне политике и могућност отвореног мешања страног чиниоца у унутрашње ствари СРЈ, наравно, кроз пружање помоћи побуњеницима, у том случају биће већи него ако се планови и намере терориста пресеку у било којој ранијој фази. Стога се намеће неминовна и хитна потреба за нормативним и научним сагледавањем свих евидентних облика толерисања „ненасилног“ тероризма и изналажењем ефикасних начина за елиминисање такве политичке, одбрамбене, безбедносне, правне и сваке друге праксе.

Литература:

1. Устав Савезне Републике Југославије.
2. Устав Републике Србије, „СЛР Србије“, бр. 1 од 28. септембра 1990.
3. Закон о одбрани СРЈ, ВИНЦ, Београд, 1993. године.
4. *Нови светски поредак и политика одбране СРЈ* (материјал за научну расправу), МО СРЈ, 1993.
5. Др Драган Симеуновић, *Политичко насиље*, „Радничка штампа“, Београд, 1989.
6. Др Војин Димитријевић, *Међународни тероризам и безбедност СФРЈ* (прилог), „Народна армија“, 27. августа 1987.
7. Проф. др Милан Вучинић, *Зашто Косово не може да буде република*, НИП „Пословна политика“, Београд, 1990.
8. Коста Догу, *Стратегија ниског интензитета САД и безбедност СФРЈ*, ЦВВШ ОС СФРЈ, 1990.
9. „Војска“, бр. 15 и 32 из 1992, и 36, 40 и 47 из 1993. године.
10. „Вечерње новости“, 28. март и 8. новембар 1992, и 20. март 1993. године.
11. „Политика“, 10. јул 1992.